

**KISS ÁRPÁD ORSZÁGOS KÖZOKTATÁSI SZOLGÁLTATÓ
INTÉZMÉNY**

ÚTMUTATÓ

a magyar nyelv és irodalom

érettségi dolgozatok nyelvi minősítéséhez

- kiegészítés -

Szerzők: Hajas Zsuzsa
Kerner Anna

Lektorálta: Forgács Anna
Pála Károly

2003

Kiadványunk a magyar nyelv és irodalom írásbeli érettségi dolgozatainak nyelvi javításához, a hibák egységes értelmezéséhez készült, az érvényben lévő „Útmutató a gimnáziumi és szakközépiskolai érettségi vizsgához MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM” című KÁOKSZI kiadvány 51-53. oldalán olvasható *mellékletét* pontosítja.

1. A GÉV és a SZÉV vonatkozó paragrafusa előírja, hogy az érettségi írásbeli dolgozatok egységes minősítéséhez az Oktatási Minisztérium által kiadott útmutató felhasználása kötelező.
2. Az írásbeli érettségi dolgozat nyelvi minősítése a tanuló szövegalkotási, nyelvhasználati és helyesírási teljesítményét együttesen fejezi ki.
A vizsgázó azzal igazolja anyanyelvi műveltségét, hogy mondanivalóját helyesen rendezi el, arányosan építi fel, világosan, szabatosan, árnyaltan fogalmazza meg, a nyelvhelyesség ellen nem vét, és gondolatait a helyesírás szabályai szerint írja le.

I. HIBAJAVÍTÁS

Szövegalkotás

A szövegalkotás hibáit a szaktanár piros tollal jelöli a szövegben vagy a margón.

Bekezdés jele: fordított z-betű.

Szövegbeli hiány jele: hiányjel.

Egyéb szövegalkotási hiba jele: szaggatott vonal.

A szaktanár vizsgálja, hogyan érvényesül a szövegalkotásban:

- A logikus gondolatvezetés (a címhez kapcsolódó témataratás, a címmel kapcsolatos ismeretek szelekciós képessége, a gondolategységek egymáshoz kapcsolódása).

A szövegkohézió jellemző hibái:

- a szöveg felépítése olykor következetlen: megtörik, elkanyarodik;
 - a gondolatmenet helyenként indokolatlan váltások jellemzik;
 - a dolgozat felépítése nem világos, a gondolatmenet zavaros, logikátlan;
 - a dolgozatot indokolatlan ismétlések, csapongó gondolatok, kétértelműség, homályosság jellemzik.
- Az arányosság és a tagoltság (a nagy szerkezeti egységek elkülönültsége, terjedelmük arányai, kifejtettségük, bekezdésekre tagoltságuk).
Jellemző hibatípusok:
 - a dolgozatban a bevezetés vagy a befejezés terjedelmesebb vagy rövidebb annál, mint amit a téma kifejtése indokol,
 - a dolgozat belső arányai esetlegesen, a fő szerkezeti egységek nem különülnek el.
 - A bekezdések megszerkesztettsége (tételmondat, kifejtés, egység, haladás, folyamatosság stb.).

- A szöveggonnexió lineáris és globális szinten
A nyelvi kapcsolóelemek jellemző hibái:
 - sorrendi hibák, szabálytalan mondatrend;
 - felesleges vagy hiányos névelőhasználat, határozott és határozatlan névelők keverése;
 - logikátlan előre- és hátrautalások;
 - fölösleges ismétlés, túlírás, terjengősség, illetve szükséztűvés;
 - kötőszók elmaradása vagy felesleges kitétele;
 - az élőnyelvre jellemző laza szövegszerkesztés.

Nyelvhasználat

A nyelvhasználati hibákat piros tollal, hullámos vonallal jelöljük.

Ha több mondatban vagy sorban találunk nyelvhasználati hibát (pl.érthetlenség), akkor a hullámos vonalat a margón, függőlegesen tesszük ki.

A szórendi hibák javítása a sorrendi egységek függőleges vonallal való szétválasztásával és arab sorszámokkal történik.

Ha a szaktanár úgy látja jónak, a nyelvhelyességi és stílushibák megkülönböztetésére használhat egyéni jelet is, de mérlegelje, hogy a nyelvhelyességi és stílushibák olykor nehezen különböztethetők meg, s a túl sokféle jel áttekinthetlenné teheti a dolgot.

Szöveges megjegyzéseket, szubjektív észrevételeket a szaktanár a dolgotban ne teygen, széljegyzetben a diák számára csak a javítást értelmezheti.

Jellemző nyelvhelyességi hibatípusok:

- A szóhasználat hibái:
 - Divatszavak használata: *hozadéka van, működik stb.*
 - Rokon értelmű szavak pontatlan használata: *arc – orca - pofa*: más a stílusminősítésük; *talán - alighanem*: más a jelentésük; stb.
 - Szótévesztés: *helység – helyiség*; *komplexum – komplexus*; stb.
 - Közhelyek: *A költő elindult a klasszicizálódás rögzös útján.* Stb.
 - Szlang kifejezések: *elbaltáz, átejt, csórikám, megvág, jó fej* stb.
 - A művelt köznyelvbe nem illő, más nyelvi rétegek vagy stílusrétegek szavai (familiáris, pongyola, provinciális vagy vulgáris nyelvhasználat).
- Szófölsleg, pleonazmus: *élve túléli, elsődleges prioritás, gyors kapkodás*; szószaporítás, tautológia: *csak és kizárólag, mód és lehetőség*; terpeszkedő kifejezések: *aszfaltozási munkálatokat végeznek, a tavalyi év keretén belül*; stb.
- Az igék és névszók toldalékolási hibái: *a szobába vagyok*; suksük ragozás: *fölépítsük a házat, mondhassuk*; stb.
- Helytelen kötőszóhasználat: *de azonban, lévén hogy* stb.
- A vonatkozó névmással kezdődő mellékmondatok hibái:

Mivel a köznyelvből az *amely* kiszorulóban van (ugyan választékosabb, mint az *ami*), ne tartsuk hibának bizonyos esetekben az *ami* használatát: *Meghallgattam a műsort, ami rólad szólt.* Stb.

 - Helytelen az *amelyik* névmás használata, ha nem több dolog közül az egyikről van szó: *Készítettem egy vázlatot, amelyiket mindenki megkap.* Helyesen: *amelyet.* Stb.

- Durva hibának tartandó a személyre vonatkozó *aki* névmást csoportra vonatkoztatni: *Népszerűek a cégek, akik nem adósodtak el.* Helyesen: *amelyek.* Stb.
- Hiba főnévvel meg nem nevezett dologra vonatkoztatni az *amely* vonatkozó névmást: *Ez az, amely érdekel.* Helyesen: *ami.* Stb.
- A névelő-, névutó-, és igekötő-használat hibái: *a Kati mondta; elküldték a hivatal felé; miatt- végett felcserélése; kihangsúlyoz; bepótol;* stb.
- Egyeztetési hibák: *Aladáréknak van igaza ebben a kérdésben.* Stb.
- Szerkezetvegyülések: *természetesen, hogy; a bátyám mint tanárként dolgozik; vigyázz, hogy nehogy eless!;* stb.

Az érettségi dolgozat stílusnormái:

- A témához és a műfajhoz illő adekvát jelentésű és stílusértékű szavak, kifejezések szabatos és pontos használata.
- Stiláris egyneműség.
- A nyelvi és irodalmi elemzés szakszókincsének helyes használata.
- Törekvés az egyéni hangvételre, a nyelvi leleményességre.

Helyesírás

A szaktanár az előforduló hibákat piros tollal javítja. A javítás jelei tájékoztassanak a hibák minősítéséről is. Ennek megszokott jelölési formái a következők:

Durva hiba: a szaktanár 3 vonallal húzza alá a hibát.

Súlyos hiba: a szaktanár 2 vonallal húzza alá a hibát.

Egyéb hiba: a szaktanár egy vonallal húzza alá a hibát.

Elfogadható jelölési mód az is, ha a szaktanár a margón számmal jelöli a hibapontokat. Az ismétlődő hiba jelzése a bekarikázás, a zárójel vagy a margón tett betűjel lehet.

Ceruzás bejegyzések, jelek a dolgozatokban nem hagyhatók.

1. Durva hiba, egyenként 3 hibapont:

- A mássalhangzók időtartamának hibás jelölése közhasználatú szavakban

Írásban jelölt teljes hasonulás: *aban, kulcsal, játszon stb.*

Rövidülés: *áltak, töbre, halgat, viszhang stb.*

Nyúlás: *hangossan, élessen, eggyet, kissebb, lessz stb.*

Felszólító módú igealakok rendhagyó változatai: *fesen, hallgason, higyen stb.*

A tárgyrag és a múlt idő jelének hibái: *házatt, hajót, mászot, látot stb.*

Egyéb toldalékok: *fegyelmezettlen, partalan stb.*

Egyéb típusok: *asztall, lehell, önálltatás, Kosuth stb.*

A téves etimológián alapuló szótévesztéseket **nem javíthatjuk** időtartam – hibaként: a vizhang az egyéb, 1 pontos hibák közé tartozik.

Egyes *-dz* hangot tartalmazó szavaknak *-z-s* változata is van: *takaródzik – taka-rózik.* Ezeket fogadjuk el!

A közhasználatú idegen szavakat köznyelvi kiejtés szerint írjuk: *barikad, prog-ram, pulóver, akkumulátor, illusztrál, korrekció, millió, modell, dilettáns.*

Minden egyes időtartamhiba esetében 3 hibapontot adunk: *halgatam*: 2 x 3 hibapont.

- Az összeolvadás, a részleges hasonulás, az írásban jelöletlen teljes hasonulás és a kiesés hibás írásmódja a következő típusokban:

*padja, szabadság, menjen, látja, játsszon (jácccon);
népdal, színpad, azonban, különben;
anya, búsuljon, hagyják, vízszintes, lehungya;
mindnyájan (minnyáján); stb.*

Az írásban jelölt teljes hasonulás és a rövidülés hibáit a mássalhangzók időtartamának hibás jelölése címszó alá soroljuk.

- Kezdőbetűk tévesztése közhasználatú tulajdonnevek esetében

A hiba megítélésénél nem teszünk különbséget abban, hogy többtagú tulajdonnév egyik tagjáról van szó vagy csupán egy tagból álló főnévről. A több tagból álló tulajdonnévben előforduló több hiba is csak egy hibának számít: *duna* (3 hibapont), *magyar tudományos akadémia* (3 hibapont) stb.

Ügyeljünk arra, hogy egyes főnevek tulajdonnévi vagy köznévi szerepe a szövegkörnyezettől is függ: Föld - föld, Hold - hold, Kelet - kelet, Alföld - alföld stb.

Ha a tanuló tudja, hogy a címet nagybetűvel kell írni, de nem tudja, hogy a névelő része-e a címnek, ez az eset tárgyi tévedés és **nem helyesírási hiba**: *a Reményhez* stb.

- Kezdőbetű tévesztése tulajdonnévből képzett melléknév esetében

A hiba megítélésénél nem teszünk különbséget abban, hogy az alapszó többtagú tulajdonnév egyik tagja vagy csupán egy tagból álló főnév. A több tagból álló tulajdonnévből képzett melléknévben előforduló több hiba is csak egy hibának számít: *Mikszáthi, Csokonais* (3 hibapont), *mikszáth kálmán-os, jókai mór-os* (3 hibapont), *Amerikai Egyesült Államokbeli* stb.

- Igekötős igék hibás írása

A bejár, jár be, be-bejár, ki-be jár, nem ír le, meg fogom írni, meg tudta csinálni stb. alakok helytelen írásmódja durva hiba. Tegyük különbséget azonban a határozószó előtagú összetételek és az igekötős igés szóalakok között!

Durva hibaként javítsuk: *neki megy a falnak, oda megy a rendőrhöz, szembe szállt a fasizmussal*; ugyanakkor csak súlyos hiba, egybeírás hiba például: *nekimegy a levél; odamegy ahova kell; szembetalálta magát a helyzettel*.

- Az *ly - j* hibás írása

Az *ly - j* tévesztése szótőben és toldalékban egyaránt durva hibának számít: *ereklyélye* (3 hibapont), *erekjéje* (3 hibapont), *erekjélye* (6 hibapont) stb. Durva hiba az *ly - j* hiánya vagy kiejtés szerinti jelölése is: *mien, fija, hernyójé* stb.

- További durva hibák:

tagadószó egybeírása a névmással és az igével: *nemő, nemakar* stb.
felszólító módú igealakok hibái: *mutatsd, festsd* stb.

2. Súlyos hiba, egyenként 2 hibapont

- Nem közhasználatú szavak durva hibái: *ambivallens imanens, szekularizáció*
- A köznevek kezdőbetűjének tévesztése (pl. népnevek, történelmi események, ünnepek, rokonságot jelölő szavak). A több tagból álló kifejezésekben előforduló több hiba is **csak egy hibának számít**. Pl. *Anyák Napja, Honfoglalás, Karácsony, Lengyel, Szabadságharc, Felvilágosodás, Középkor, II. Világháború*.
Ha a nagy kezdőbetűs írásmódnak stiláris szerepet szán a vizsgázó, és ezt egyértelműen idézőjellel jelöli, akkor nem tekintjük hibának.
- A mondatkezdés kisbetűs írása: ha egy hosszú összetett mondatot nyelvhelyességi okokból a javító tanár tagol több mondatra, akkor a mondatkezdő nagybetűért és a mondatzáró írásjelért **nem számíthat hibapontot**.
- Közhasználatú szavak egybe- és különírása:
Hibának tekintjük, ha a vizsgázó az egybe- vagy különírás helyett kötőjeles írásmódot alkalmaz: *strófa-szerkezet, arche-típus, önmegszólító-vers* stb.
A kötőjellel írandó összetételeket csak a megfelelő tagolással fogadjuk el: *irodalomtörténet-írás* stb.
A szavak és szórészek közötti írásjelek eseteit az egyéb hibák közé soroljuk, és **központozási típushibaként** kezeljük: *Széli-lel, Csepel-sziget, Balassi-strófa* stb. Ha címhez kötőjellel kapcsol toldalékot a tanuló, és elfelejtette az idézőjelet kitenni, ezt az esetet **egybeírási hibának** tekintjük: *Himnusz-ban* stb.
Nem helyesírási hiba viszont a toldalék kötőjellel kapcsolása a címhez abban az esetben, ha a cím ragos szóra végződik: *A puszta, télen-ben* stb.
- Közhasználatú szavak elválasztása:
Az egyetlen magánhangzóból álló szókezdő vagy szóvégi szótag elválasztása **nem helyesírási**, hanem nyelvhelyességi **hiba**: *e-móci-ó* stb.
- Magánhangzók időtartamának tévesztése közhasználatú szavakban és toldalékokban
Jellegzetes hibalehetőségek:
Rövidülés toldalékok előtt: *bízhat-bizalom, típus-tipizál, filozófus-filozofál* stb.
Nyúlás: *Oslo-oslói* stb..
A főnév és a melléknév felcserélése: *áru-árú, falu-falú* stb.
Az *a - á* és *e - é* hangok egymásnak nem fonetikai, hanem fonológiai párjai. Felcserelésüket ezért **nem időtartam-hibaként**, hanem csak betűtévesztésként kezeljük (1 pontos hiba), ugyanis időtartambeli különbség e hangpárok között nem érzékelhető.

3. Egyéb hiba

- Nem közhasználatú szavak súlyos hibái (egyenként 1 hibapont).
- Betűtévesztés: darabonként 1 hibapont.
- Szabálytalan betűforma: a hibák számától és típusától függően összesen 1-2 hibapont, pl. ha a *k* betű a *h-ra* hasonlít, az *s* és az *r* betű nem különböztethető meg.

Központoszási hiba: a terjedelemtől és a hibák számától függően típusonként 1-2, illetve 3 hibapont. Típuson belül az első 3 hibáért 1, a 4-5.-ért 2, 5-nél több hiba esetében összesen 3 hibapont adható.

A központoszási hibák típusokba sorolása nem mellőzhető.

Hibatípusok:

- mondatzáró írásjelek;
- tagmondatok közötti írásjelek;
- mondatrészek közötti írásjelek;
- egyéb írásjelek (közbevetés elkülönítése, szavak és szórészek közötti írásjelek, toldalékok kapcsolása kötőjellel, új sorba átvitt vessző, az idézőjel elmaradása, a megszakított közlés írásjele (...), a sorokra tördelés jele folyamatos idézés esetén);
- pongyola ékezethasználata (a pont elmaradása az *i* és *j* betűről, a rövid ékezetek helyett egyéni jelek alkalmazása): a hibák számától függően 1-2 hibapont.

Megjegyzések a hibák minősítéséhez

- Ismétlődő hibáért minden hibatípusban csak egyszer számítható hibapont. Csak ugyanabban a szóban elkövetett megegyező hiba számít ismétlődő hibának.
- A közhasználatú szó fogalma bizonyos fokig környezet- és műveltségfüggő. Megítélésében meghatározóak a középiskolai tanulmányok, ugyanakkor a szaktárgy, a nyelv- és irodalomtudomány fogalomkincse közhasználatúnak tekintendő (pl. metafora, allegória).
- Nyelvhelyességi hiba helyesírási hibaként nem javítható: a *-ba/-be*, *-ban/-ben* toldalékok keverése nem betűtévesztés, hanem nyelvhelyességi hiba. Hasonlóan ítélandó meg egyes idegen szavaknak a Magyar helyesírási szótártól eltérő írásmódja is (pl. *ecloga*, *hexaméter*, *primér*).
- A kézírás kialakult szokásain 18 éves korban már nehéz változtatni. A nem szabályos vagy darabos írások esetében a szaktanár gondosan figyeljen arra, hogy rövid és hosszú ékezet között különbséget tesz-e a tanuló, vagy betűköz és szóköz között van-e különbség az írásában. A pongyola ékezethasználata és a magánhangzók időtartamhibái nem moshatók egybe.
- Az idézetekben elkövetett helyesírási hibákat ugyanúgy durva, súlyos és egyéb hibatípusba soroljuk, ha a tanulónak volt lehetősége az idézet szövegének ellenőrzésére. Ha a jelölt emlékezetből idéz és hibásan, akkor ebben az esetben hibáit az egyéb hibák közé soroljuk. Ha az idézet szavait átírja mai helyesírásra, hasonlóképpen járunk el. A költői-írói helyesírás átvétele a tanuló saját szövegében viszont másként ítélandó meg, ezt a hibatípust az idézőjel kitételével, központoszási hibaként javítsuk.
- Rendezetlen, igen nehezen olvasható íráskép miatt 2-3 hibapont adható.
- +2 pont beszámításával a szaktanár szabadon élhet.
- **A dolgozat végén fel kell tüntetni az összes hibára adott hibapontszámot.**

II. Értékelés

Szövegalkotás

Jeles a szövegalkotás jegye, ha az útmutatóban megadott szempontoknak a dolgozat igényesen megfelelt. A jó, közepes, elégséges osztályzatok követelményei egzakt módon nem írhatók le, ezekről az osztályzatokról a hibák száma és súlyossága alapján a szaktanár dönt. A körülbelül 50 soros (másfél oldalas), 350 szavas dolgozat szövegalkotási jegye kifejtetlenség miatt elégségesnél jobb nem lehet. Minden fő szerkezeti egység hiánya vagy jelentős aránytalansága legalább egy jegy értékű hiba. Elégtelen a szövegalkotás jegye, ha a hibák az elemi áttekinthetőséget, érthetőséget sem teszik lehetővé.

Nyelvhasználat

Jeles a dolgozat nyelvhasználati jegye, ha a jelölt csak egy-két nyelvhasználati hibát követ el. A közepesnél jobb dolgozatoktól elvárható a szabatos és pontos nyelvhasználat, valamint a nyelvi és irodalmi elemzés szakszókincsének helyes használata. Elégtelen a dolgozat nyelvhasználati jegye, ha dolgozatban nagy számú, folyamatosan jelen lévő nyelvhasználati hiba van, vagy (és) az érettségi dolgozat stílusnormáit a jelölt figyelmen kívül hagyja.

Helyesírás

A jeles és az elégtelen osztályzat megállapításának szabályai változtak.

Jeles a dolgozat helyesírási részjegye, ha abban legfeljebb 8, a 120 sort meghaladó dolgozat esetében 10 hibapont van. Hibapontszámon belül a durva és súlyos hibákra adott hibapontok száma nem haladhatja meg együttesen a 6 hibapontot. A dolgozat helyesírási jegye jó, ha hibapontszáma 9/11-15; közepes 16-23 pont esetén; elégséges 24-30 pont között. Elégtelen a helyesírási jegy 30 hibapont felett. Az elégtelen osztályzat nem függ az elkövetett durva hibák számától.

A végső nyelvi jegy megállapítása

Az érettségi dolgozat nyelvi jegye jeles, ha a jelölt három nyelvi részjegye közül kettő jeles, egy pedig jó. A dolgozat végső nyelvi jegye elégtelen, ha bármely nyelvi részjegy elégtelen. A jó, közepes és elégséges osztályzatokat a szaktanár a három részjegy alapján, de nem feltétlenül átlagolással alakítja ki. A dolgozatra írt szöveges értékelés mindhárom részjegy kialakításának indokait tartalmazza, és tegye hitelessé a végső nyelvi osztályzatot is.

Megjegyzés: a magyar nyelv és irodalom érettségi dolgozatok végső minősítéséhez 1. GÉV VI. fejezet 39 § /2, valamint KÁOKSZI Útmutató (kék) 2001. IV. fejezet 1. pont (49. oldal)